

va qoldiq moddalarni chiqarib tashlash uchun zarur. Tanadagi suvning miqdori odamning yoshiga, jinsiga, organizmning holatiga bog’liq.

Godaklar tana massasining 75% ni suv tashkil qildi. Yosh yigitlarda bu miqdor 63%, qizlarda 52% boladi. Yetuk yoshli erkak va ayollarda bu raqam 52-56% ni tashkil qiladi. Ayollar tansida suv miqdori nisbatan kam bolishi yog toqimasida suv juda kam agar tanadagi suv miqdori yog’siz massaga hisoblansa erkaklarda ham ayollarda ham 73.2% boladi. Soglom odam qancha suv ichsa, shuncha suv ajratadi. Havo harorati meyyorida bo’lsa, kuniga 2.5 l ga yaqin suyuqlik ichadi. Bu miqdorning yarimi ichimliklardagi suvga tog’ri kelsa, ikkinchi yarimi tanadagi suyuqlik va moddalar almashunivi natijasida hosil bolgan metabolitik suvni tashkil qiladi. Organizmda suv buyraklar, opka va ichak orqali chiqariladi. Siydik tarkibidagi suvning o’rtacha miqdori 1- najosatdagi miqtori 100ml, ter va nafasdan chiqqan havodagi miqdori 900 ml.

(3)(215-bet).

Bu fikrlardan kelib chiqib biz har doim mineral tuzli va anorganik moddalarni yetarli bolgan va toza suv istemol qilishimiz kerak.

Xulosa qilib aytadigon bo’lsak inson hayotida suv juda muxim omilki suvsiz tabiat, hayvonat olami va insoniyatni tasuv qilib bolmaydi.

Suvsiz Inson organizmi 2-3 kun, hayvonlar 6-7 kun o’simliklar esa 20-25 kun umir ko’rishi mumkin. Shundan ma’lumki suvsiz faqat insonlar emas balki tabiat ham yo’q bo’lib ketishi mumkin. Shu sababdan biz suvni o’zimiz va kelajak avlod uchun asrab avaylashimiz zarur.

Foydalanilgan Adabiyotlar:

1. N.J.Toshmanov.”RIVOJLANISH BIOLOGIYASI”.
2. E.Nuriddinov”ODAM FIZIOLOGIYASI”
3. Qodirov “NARMAL-FIZIOLOGIYA “
4. O’rmonjonov Azizbek Muhammadjon o’g’li. (2025). MUSIQA TA’LIMINI BARCHA TALABALAR UCHUN INKLYUZIV TARTIBDA TASHKIL ETISH. *“Iqtidorli Talabalar Ilmiy Xabarlar” Ilmiy-Uslubiy Jurnali*, 1(2), 3-9.
5. Tursunov Ramziddin Abdixalil-o’g’li. (2025). JAMIYAT HAYOTIDA IJTIMOIIY ONG VA MA’NAVIYAT UYG’UNLIGI. *TA’LIM VA TARAQQIYOT*, 4(4), 324-330.

O‘ZBEK XALQINING AN‘ANAVIY MAROSIM VA URF-ODATLARINING TARIXIY ASOSLARI VA RIVOJLANISH FALSAFIY TAHLILI (QADIMGI DAVR, ISLOM DAVRI MISOLIDA)

Egamberdiyev Baxriddin Baxodir o’g’li

Toshkent Kimyo xalqaro universiteti Namangan filiali

Ijtimoiy-gumanitar fanlar kafedrasida o’qituvchisi

egamberdievbaxriddin65@gmail.com

<https://orcid.org/0009-0001-2272-7775>

Annotatsiya. Mazkur tadqiqot ishida o’zbek xalqining an’anaviy marosimlari va urf-odatlarini, udumlarining tarixiy ildizlari, shakllanish bosqichlari, vaqt o’tishi bilan sodir bo’lgan madaniy-ijtimoiy o’zgarishlar tahlil etilgan. O’zbekistonda marosim madaniyatining paydo bo’lishi eng qadimgi davrlarga, ya’ni ilk sivilizatsiyalar va qadimgi turkiy jamiyatlarga to’g’ri keladi. Arxeologik topilmalar, yozma manbalar, xalq og’zaki ijodi namunalari asosida qadimgi zardushtiylik davrida shakllangan diniy an’analar — olov, quyosh, suvga sig’inish asosidagi marosimlar xalq hayotining ajralmas qismi sifatida o’rganiladi.

Ushbu ilmiy tezis O’zbekistonda qadim zamonlardan to hozirgi davrgacha bo’lgan urf-odat va marosimlarning tarixiy evolyutsiyasini izchil tadqiq etishga, marosimlarning diniy, ijtimoiy va madaniy vazifalarini tahlil qilishga bag’ishlangan. Tadqiqot natijalari shuni ko’rsatadiki, o’zbek xalqining marosim madaniyati ming yillar davomida o’z shaklini o’zgartirib, mazmunini boyitib, milliy o’zlikni anglashning muhim tarkibiy qismiga aylangan. An’anaviy marosimlar xalq ma’naviyati, qadriyatlarini va ijtimoiy hamjihatligini mustahkamlovchi omil sifatida bugungi kunda ham o’z ahamiyatini saqlab kelmoqda.

Kalit so’zlar: O’zbek xalq urf-odatlarini, an’anaviy marosimlar, zardushtiylik, shamanlik, islom sivilizatsiyasi, Navro’z, Bibi Seshanba, hayit marosimlari, sovet davri, diniy bayramlar, madaniy transformatsiya, tarixiy genezis, ijtimoiy qadriyatlar, milliy o’zlik, ma’naviy meros.

**TOPIC: HISTORICAL BASIS AND DEVELOPMENT DYNAMICS OF TRADITIONAL
CEREMONIES AND CUSTOMS OF THE UZBEKISTAN PEOPLE**

Egamberdiev Bakhiddin Bakhodir ogli

Kimyo international university in Tashkent Namangan branch

egamberdievbaxriddin65@gmail.com

<https://orcid.org/0009-0001-2272-7775>

Annotation. This research work analyzes the traditional ceremonies and customs of the Uzbek people, the historical roots of their customs, stages of formation, and cultural and social changes that have occurred over time. The emergence of ritual culture in Uzbekistan dates back to the most ancient times, that is, to civilizations and modern Turkic societies. Zoroastrian religious traditions formed on the basis of archaeological finds, written sources, and examples of folk oral art - rituals based on the worship of fire, sun, and water - are studied as an integral part of the life of the people.

The scientific thesis is devoted to the study of the historical evolution of customs and rituals in Uzbekistan from ancient times to the present day, and to the analysis of the religious, social, and cultural life of rituals. The restoration shows that the ritual culture of the Uzbek people has changed its form over thousands of years, enriching its important content and enriching the important content of the understanding of national identity. Traditional rituals continue to retain their significance today as a factor strengthening the spirituality, values, and social cohesion of the people.

Keywords: Uzbek folk customs, traditional rituals, Zoroastrianism, shamanism, Islamic civilization, Navruz, Bibi Seshanba, Eid rituals, Soviet era, religious holidays, cultural transformation, historical genesis, social people, national identity, spiritual heritage.

**ТЕМА: ИСТОРИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ И ДИНАМИКА РАЗВИТИЯ ТРАДИЦИОННЫХ
ОБРЯДОВ И ОБЫЧАЕВ НАРОДА УЗБЕКИСТАНА**

Эгамбердиев Бахиддин Баходир оглы

Наманганского филиала Ташкентский международный университет Кимё

egamberdievbaxriddin65@gmail.com

<https://orcid.org/0009-0001-2272-7775>

Аннотация. В данной исследовательской работе анализируются традиционные обряды и обычаи узбекского народа, исторические корни их формирования, этапы формирования, а также культурные и социальные изменения, произошедшие с течением времени. Возникновение обрядовой культуры в Узбекистане относится к древнейшим временам, то есть к цивилизациям и современным тюркским обществам. Зороастрийские религиозные традиции, сформированные на основе археологических находок, письменных источников и образцов народного устного творчества – обрядов, основанных на поклонении огню, солнцу и воде, – изучаются как неотъемлемая часть жизни народа.

Научная диссертация посвящена изучению исторической эволюции обычаев и обрядов в Узбекистане с древнейших времен до наших дней, а также анализу религиозной, социальной и культурной жизни обрядов. Реставрация показывает, что обрядовая культура узбекского народа на протяжении тысячелетий меняла свои формы, обогащая своё важное содержание и обогащая важное содержание понимания национальной идентичности. Традиционные обряды и сегодня сохраняют своё значение как фактор укрепления духовности, ценностей и социальной сплочённости народа.

Ключевые слова: узбекские народные обычаи, традиционные обряды, зороастризм, шаманизм, исламская цивилизация, Навруз, Биби Сешанба, обряды Курбан-байрам, советская эпоха, религиозные праздники, культурная трансформация, исторический генезис, социальный народ, национальная идентичность, духовное наследие.

Kirish. O‘zbek xalqining ko‘p ming yillik tarixida urf-odat va marosimlar xalqning ma’naviy hayoti, ijtimoiy munosabatlari va dunyoqarashining eng muhim ifodasi sifatida shakllangan. Har bir davr, siyosiy tuzum va diniy e’tiqod bu qadriyatlarning shakl va mazmuniga o‘z ta’sirini o‘tkazgan bo‘lsa-da, ularning

ildizlari o‘zgarish asos — xalqning hayot tarzi, e’tiqodi va ijtimoiy tajribasida chuqur joy olgan. Urf-odat va marosimlar o‘zbek xalqining tarixiy xotirasi, milliy o‘zligini anglash, avlodlar o‘rtasidagi ma’naviy uzviylikni ta’minlash vositasi sifatida alohida ahamiyat kasb etadi.

Bugungi globallashuv sharoitida milliy an’analar va marosimlarning tarixiy asoslarini o‘rganish, ularning shakllanish jarayonini tahlil qilish xalq madaniyatini saqlash va rivojlantirish nuqtayi nazaridan dolzarb masalaga aylanmoqda. Zero, milliy urf-odatlar xalqning ijtimoiy ongida barqaror qadriyat sifatida saqlanib kelmoqda hamda jamiyatda birdamlik, totuvlik va ma’naviy uyg‘unlikni ta’minlovchi kuchdir. Shu bois mazkur mavzuni ilmiy jihatdan tadqiq etish nafaqat tarixiy jarayonni yoritish, balki milliy g‘oya va ma’naviyatni mustahkamlashga ham xizmat qiladi.

Tadqiqotning asosiy maqsadi o‘zbek xalqining an’anaviy marosim va urf-odatlarining tarixiy ildizlarini, shakllanish bosqichlarini va zamonlar o‘tishi bilan kechgan o‘zgarish jarayonlarini aniqlashdan iborat. Bu maqsadni amalga oshirish uchun quyidagi vazifalar belgilandi: O‘zbekiston hududida qadimda mavjud bo‘lgan diniy va marosim tizimlarining (zardushtiylik, shomanlik, qadimgi turkiy an’analar) mohiyatini tahlil qilish; Islom sivilizatsiyasi vujudga kelgandan keyingi davrda marosim va urf-odatlarining yangilanishi, ularning diniy me’yorlar bilan uyg‘unlashuvini o‘rganish; Sovet davridagi milliy urf-odatlarining cheklovlari va ularning transformatsion o‘zgarishlarini aniqlash; Mustaqillik davrida o‘zbek xalqining an’anaviy udumlarini tiklash, yangi mazmun bilan boyitish jarayonlarini tahlil qilish; Udum va marosimlarning ijtimoiy, madaniy va ma’naviy vazifalarini ochib berish.

Tadqiqot obyekti o‘zbek xalqining an’anaviy marosim va udumlari tizimidir. Ushbu marosim va urf-odatlarining tarixiy shakllanish jarayoni, ularning diniy, ijtimoiy va madaniy omillar bilan o‘zaro ta’siri, vaqt o‘tishi bilan rivojlanishi tadqiqot mavzusidir.

Ushbu tadqiqotda O‘zbekistonning marosim madaniyati bir butun tarixiy jarayon sifatida ko‘rib chiqiladi. Unda qadim zamonlardagi e’tiqodlar, islom sivilizatsiyasining ta’siri, sovetlar davridagi mafkuraviy tazyiqlar, mustaqillikdan keyingi tiklanish jarayonlari tahlil etilgan. Bu marosimlarning sinkretik (qo‘shma) xususiyatini, ya’ni turli davrlardagi madaniy qatlamlarning o‘zaro uyg‘unligini yangi ilmiy nuqtai nazardan yoritib beradi.

Bundan tashqari, arxeologik topilmalar, yozma manbalar (Narshaxiy, Nizomulmulk, Umar Xayyom asarlari) va xalq og‘zaki ijodi namunalari asosida olib borilgan tadqiqotda marosimlarning tarixiy davomiyligi bilan ularning hozirgi zamondagi ko‘rinishlari o‘rtasidagi bog‘liqlik ilmiy jihatdan isbotlangan. Ish natijalari o‘zbek xalqining ma’naviy-madaniy merosini o‘rganish, etnologiya, tarix va madaniyatshunoslik fanlarini boyitishda nazariy asos bo‘lib xizmat qiladi. Tadqiqotda keltirilgan ilmiy xulosalardan milliy qadriyatlarimizni asrab-avaylash, yosh avlodni vatanparvarlik, ma’naviy barkamollik ruhida tarbiyalash jarayonida ham foydalanish mumkin. Shuningdek, urf-odat va marosimlarni tarixiy tahlil qilish xalq madaniyatining davomiyligini ko‘rsatish bilan birga, madaniy merosni asrab-avaylash siyosatida amaliy ahamiyatga ega.[1] Tadqiqotda tarixshunoslik, qiyosiy-tahliliy, madaniyatshunoslik va tsivilizatsiya yondashuvlaridan foydalanildi. Shuningdek, og‘zaki xalq og‘zaki ijodi, yozma manbalar, arxeologik topilmalardan har tomonlama foydalanilgan. Har bir davrning marosim tizimi uning ijtimoiy-siyosiy sharoiti bilan bog‘liq holda tahlil qilindi.

Qadimgi turkiy jamiyatlarda urf-odat va an’analar. O‘zbekiston hududidagi urf-odat va marosimlar tarixi juda qadimiy bo‘lib, eng qadimgi sivilizatsiyalar paydo bo‘lgan davrlarga borib taqaladi. Arxeologik va yozma manbalardan ma’lumki, qadimda bu zaminda yashagan ajdodlarimiz o‘ziga xos marosim tizimlarini yaratgan. Masalan, miloddan avvalgi VII-VI asrlarda Zardusht asos solgan zardushtiylik dini (otashparastlik) Markaziy Osiyoda keng tarqalgan edi. Qadimgi xorazmliklar, so‘g‘diyalar va baqtriyaliklar orasida olovga sig‘inish, quyosh va suvga sig‘inish kuchli bo‘lib, bu e’tiqodlar atrofida turli urf-odatlar, marosimlar shakllangan. Arxeologlar Farg‘ona vodiysidagi qadimiy Koson shahri xarobalari orasidan miloddan avvalgi II asrga oid zardushtiylik olov ibodatxonasi (olovli ibodatxona) qoldiqlarini topishi bu hududda bundan 2200 yil avval olovga sig‘inish marosimlari o‘tkazilganidan dalolat beradi. Ko‘plab ossuariylar - o‘liklarning suyaklarini saqlash uchun zardushtiy idishlari O‘zbekistonning boshqa hududlarida (Xorazm, So‘g‘diyona, Baqtriya) ham topilgan. Bu ossuariylar zardushtiylikning dafn etish marosimlari (“xurshed” marosimi – qushlarga jasadni topshirish, so‘ngra suyaklarni maxsus idishga solib qo‘yish) bu hududda keng tarqalganligidan dalolat beradi. Shunday qilib, miloddan avvalgi asrlarda Markaziy Osiyoda yashagan xalqlarning diniy e’tiqodlariga mos an’analar bo‘lgan, ularning ayrim elementlari xalq udumlarida bugungi kungacha saqlanib qolgan. Masalan, olov ustidan sakrash odati (Navro‘zda alangadan sakrash) zardushtiylik davridan boshlangan, degan fikrlar mavjud.

Qadimgi turkiy jamiyatlarning ham o'ziga xos urf-odatlarini bo'lgan. Turk xoqonligi davriga oid O'rxon-Enasoy bitiklarida turkiy xalqlarning turmush marosimlari haqida bir qancha ma'lumotlar mavjud. Xususan, xoqonlik vafot etganda dafn marosimi – dafn marosimi va motam marosimi – dafn marosimi bo'lgan. Turkiy qabilalar uch marosimda marhum xoqonni ardoqlab, qurbonliklar keltirish, janoza qo'shiqlari kuylash va hokazolar yo'li bilan ulug'langan. Bu an'ana o'zbek dostonlarida ham o'z aksini topgan (masalan, "Alpomish" dostonida Alpomish qahramonining o'limiga yig'lash sahnalari bor). Epigrafik manbalar va xitoy yilnomalarida qadimgi turk-xoqonlik marosimlarining ayrim jihatlari tartibga solinadi: masalan, mavsumiy bayramlar, bayramlar va harbiy g'alabalardan keyingi joylar. Bu ko'chmanchi va yarim ko'chmanchi turkiy qabilalar dehqonchilik sivilizatsiyasidan tashqari, boy marosim madaniyatini ham yaratganliklarini ko'rsatadi. Hududda (masalan, Oltoy va Tyan-Shan tog'larida) shomanlar tomonidan amalga oshirilgan shifo va fol ochish marosimlari bilan shomanizm amal qilgan, ularning ayrim izlari hozirgi Farg'ona yoki Toshkent vohasida ham saqlanib qolgan, masalan, "baxshi" va "folbinlik" an'analari.

Qadimgi davrlarning ayrim marosim va urf-odatlarini yozma manbalarda qonuniy shaklda ham qayd etilgan. Masalan, eramizdan avvalgi 6-5-asrlarda qadimgi Eron hukmdorlari Kir II va Doro I qonunlarida ayrim urf-odatlar huquq darajasiga ko'tarilganligi ma'lum. Sharq tarixchilari ta'kidlaganidek, aslida ilk yozma qonunlar odatlarning huquqiy mustahkamlanishidan boshqa narsa emas edi [1]. Bu O'rta Osiyodagi ba'zi sulolalarga ham xos bo'lgan – masalan, Kushonlar saltanatida xalq urf-odatlariga oid qoidalar tosh lavhalarga o'yib yozilganligi haqida ma'lumotlar bor. Xulosa qilish mumkinki, qadimdan O'zbekistonda marosim va urf-odatlar ijtimoiy hayotning ajralmas qismi bo'lib kelgan. Navro'z, Mehrjon, Sada kabi fasl bayramlari, Bibi seshanba kabi qadimiy ayollar urf-odatlarini, bahorgi lola sayli kabi tabiatga sig'inish bilan bog'liq marosimlar qadimda paydo bo'lgan, keyinchalik islom davrida turli ko'rinishlarda davom etgan. Ilmiy manbalarda Navro'z bayrami juda qadimiy bo'lib, u neolit davriga to'g'ri kelgani, ya'ni bundan 3,5-4 ming yil avval nishonlanganligi qayd etilgan. Bu an'ana va marosimlarning g'oyat hayotiylikni, ming yillar davomida shakli o'zgargan bo'lsa-da, mohiyati o'zgarmaganligini ko'rsatadi.

Islom sivilizatsiyasining ta'siri. O'rta asrlarda O'rta Osiyoga islom dinining kirib kelishi va islom sivilizatsiyasining ta'siri kuchayishi bilan urf-odat va marosimlar rivojida yangi sahifa boshlandi (8-asr oxiri — 9-asr boshlari). Bir tomondan, islom dini mahalliy qadriyatlar va urf-odatlarini qisman cheklab qo'ygan (masalan, o'liklarni kuydirish kabi butparastlarning urf-odatlarini va marosimlari shariatga zid deb hisoblanib, yo'q qilingan), ikkinchi tomondan, islom dini mahalliy marosimlar shaklini yangilab, ularga boy ma'naviy mazmun bergan. Shariat mahalliy urf-odatlar uchun ma'lum mezonlarni o'rnatdi - masalan, to'y marosimi endi diniy nikoh (ahd-nikoh) o'qish bilan bog'liq edi; bolani sunnat qilish payg'ambar sunnatlariga muvofiq odat bo'lib qoldi; dafn marosimlari islomiy tartiblarga bo'ysundirilgan (janoza namozi va uch/haftalik chiqishlar kabi odatlar paydo bo'lgan). Shu bilan birga islom dinida ham yillik bayramlar tizimi joriy qilingan: : Ramazon hayiti (Iyd ul-Fitr) va Qurbon hayiti (Iyd ul-Adha) kabi diniy bayramlar joriy qilingan va xalq orasida keng nishonlana boshlagan. Bu bayramlar asta-sekin mahalliyashtirilib, xalqning sevimli milliy bayramlariga aylandi. Jumladan, Qurbon hayitini o'zbeklar Ro'za hayiti, Qurbon hayitini esa Hayit qo'rg'on deb ataydilar, unda milliy urf-odatlar (Ramazon hayiti tarqatish, qozon-tovoq qilish, qarindosh-urug'larni ziyorat qilish) diniy marosimlar bilan uyg'unlashgan.

Islom dinining milliy an'analarga eng katta ta'siri ma'naviy-ma'rifiy sohada bo'lgan. Islom dini odamlarning kundalik odatlariga singib ketgan: halollik, poklik, xayr-ehson qilish, qo'shniga mehurmuruvvat kabi islomiy xususiyatlar odat tusiga kirgan. Masalan, hayit arafasida miskinlarning holidan xabar olish yoki Ramazon oyida sadaqa qilish musulmonlarning burchi bo'lsa, bu o'zbeklarda odat bo'lib qolgan [2]. Xuddi shunday, har juma kuni qarindoshlar qabrini ziyorat qilish, Qur'on tilovat qilish odati ham diniy e'tiqodlar va umumiy odatlar sintezidan tug'ilgan. Islom dini ta'sirida ilgari mavjud bo'lgan ba'zi urf-odatlar o'z mazmun-mohiyatiga ega bo'ldi: masalan, Navro'z kabi islomdan oldingi bayramlar diniy yetakchilar tomonidan yangidan ma'qullanib, "Alloh yaratgan yangi kun" deb falsafiy talqin qilinib, musulmon jamiyatiga moslashtirildi. Ko'plab azizlar va sahobalarning ziyoratgohlari paydo bo'ldi. Xalq o'rtasida "avliyolar kulti" – avliyolarni ulug'lash, ularning qabri atrofida marosimlar o'tkazish odati shakllangan. Buxoro yaqinidagi Bahouddin Naqshband, Samarqanddagi Shohizinda majmuasi, Termiz yaqinidagi Hakim at-Termiziy maqbarasi kabi joylar muqaddas ziyoratgohlar sifatida e'zozlanib, har yili ular atrofida katta ziyorat marosimlari o'tkazilar edi. O'zbek xalqining har bir piringi o'ziga xos aziz avliyolari, ziyoratgohlari bo'lib, ular xalq uchun ma'naviy ma'lumotlarni markazlashgan. Toshkentdagi Zangi ota va Shohi Xuroson (Shayx Xovandi To'hir), Farg'onadagi Shohi Mashhad, Xorazmdagi Pahlavon Mahmud, Qashqadaryodagi Shamsutdin Bovud ziyoratgohlari shular jumlasidandir. Ziyoratgohlarni

ziyosat qilish, qurbonliklar keltirish, qurbonliklar tarqatish kabi urf-odatlar islomiy e’tiqod va an’analarining uyg’unlashuvi natijasidir.

Islom davrida ilm-fanning yuksalishi natijasida bayram va marosimlar ham qo’lyozma manbalarda qayd etilib, bizgacha yetib kelgan. Masalan, Narshaxiyning “Buxoro tarixi” asarida Somoniylar davrida Navro’z va Mehrjon bayramlarini nishonlash tartibi haqida qimmatli ma’lumotlar berilgan.[3] Nizomulmulkning “Siyosatnoma” asarida shohlar Navro’z va boshqa kunlarda qanday marosimlar o’tkazganliklari tasvirlangan.[4] Umar Xayyomning “Navro’znoma” risolasi bevosita Navro’z tarixi va urf-odatlariga bag’ishlangan bo’lib, unda qadimgi podshohlarning Navro’z bilan bog’liq odatlari qiziqarli tasvirlangan.[5] Bu manbalar islom davrida an’anaviy marosimlarning naqadar muhim bo’lganini ko’rsatadi. Islom sivilizatsiyasi ta’sirida bayram va marosimlar yanada boyib, ma’naviy qatlamlari chuqurlashib bordi. Masalan, ma’rifiy suhbatlar (o’tg’azish) va Qur’on tilovati marosimlarning ajralmas qismiga aylangan.

Shu bilan birga, islom davrida ba’zi ortiqcha yoki zararli odatlarni cheklashga urinishlar bo’lgan. Masalan, Islom shariati qizlarni tiriklayin ko’mishni qat’iyan man qilgan – garchi bu johiliylar davrida Arabistonda odat bo’lgan bo’lsa-da, O’rta Osiyodagi ba’zi qabilalarda mavjud bo’lgan yovvoyi odatlarning yo’qolishiga ham sabab bo’lgan. Shariat turli xurofot va bid’atlarni qoralaganligi sababli, mahalliy xalq orasida odatlar Qur’onga zidmi yoki yo’qmi, degan farq bor edi. Ayrim urf-odatlar, masalan, davralarda kuylash, jir-jir kuylash (bahorga chaqiruvchi qo’shiqlar) islom ulamolari tomonidan nomaqbul, deb hisoblangan holatlar ham bo’lgan. Biroq, ular xalq orasida mavjud bo’lishda davom etdilar. Umuman, islom dini O’rta Osiyoda urf-odatlariga keskin qarshilik ko’rsatmagan, aksincha, ko’p urf-odatlarni qabul qilgan va ularni davom ettirgan. Natijada sinkretik (qo’shma) marosimlar paydo bo’ldi: masalan, Bibi seshanba marosimi (seshanba kunlari ayollarning muqaddas Bibi Muso siymosiga sig’inib, xonadon va bola-chaqa uchun duo qilish odati) islomiy ibodatlar bilan o’tkaziladi, lekin aslida u islomgacha bo’lgan ona ma’budaga e’tiqoddan kelib chiqqan. Yoki Navro’zda bug’doy qaynatish - sumalak tayyorlash odati islom davrida avj olgan va bu odat hatto Hazrati Ali bilan bog’liq rivoyatga ham ega bo’lgan, chunki xalq buni yaxshi niyatli odat sifatida saqlab qolgan.

Xulosa qilib aytganda, islom sivilizatsiyasi mahalliy urf-odat va marosimlarni yangi bosqichga ko’tardi: ularga umumlashgan ma’naviy asos berdi, ularni tartibga soldi, ba’zi zararli unsurlarni olib tashladi. Asrlar davomida islom dini Markaziy Osiyo xalqlarining milliy an’analariga chuqur singib ketgan – bugungi o’zbek urf-odat va marosimlarining aksariyati islom qadriyatlari va talablariga moslashishda davom etmoqda. Mahalliy “diniy bayramlar” va “milliy bayramlar” ning uzviy bog’liqligi ham shundan dalolat beradi: masalan, Navro’z bayrami “milliy”, Hayit bayrami esa “diniy” sanaladi, biroq ularning har ikkisi bir vaqtning o’zida xalq an’analari va diniy marosimlarni aks ettiradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro’yxati:

1. Durkheim, E. The Elementary Forms of the Religious Life. London: Allen & Unwin, 1915.
2. Mauss, M. The Gift: The Form and Reason for Exchange in Archaic Societies. London: Routledge, 1990.
3. Narshaxiy, A. B. M. ibn J. Buxoro tarixi. Toshkent: “Fan” nashriyoti, 1993.
4. Nizomulmulk. Siyosatnoma. Toshkent: “Yangi asr avlodi” nashriyoti, 2006.
5. Xayyom, U. Navro’znoma. Toshkent: “Sharq” nashriyoti, 2009.

TRIZ TEXNOLOGIYALARI ORQALI BO’LAJAK TARIX O’QITUVCHILARINING TARIXIY VOQEALARNI MULTIDISSIPLINAR SINTEZ QILISH KOGNITIV KOMPETENSIYASINI TRANSFORMATIV RIVOJLANTIRISH

Ergashev Baxodir Olimjon o’g’li

Namangan davlat universiteti tadqiqotchisi

Telefon: +998 99 516 56 35

E-mail: baxodirergashev92@gmail.com

<https://orcid.org/0009-0007-6614-492X>

Anotatsiya: Ushbu tezis TRIZ texnologiyalarini bo’ljak tarix o’qituvchilarining tarixiy voqealarni multidistsiplinaviy sintez qilish bo’yicha kognitiv kompetensiyasini transformasion rivojlantirishda qo’llash masalasini chuqur ilmiy asosda tahlil qiladi. Tadqiqot TRIZning nazariy asoslari, ta’lim sohasiga moslashtirilishi, empirik dalillar va O’zbekiston ta’lim tizimining milliy xususiyatlariga mos amaliy